

In 2019 werd ik opgenomen in het Bispebjerg-ziekenhuis in Kopenhagen. Ik lijd aan colitis ulcerosa, een chronische auto-immuunziekte van de darmen. Mijn lichaam valt met andere woorden zichzelf aan. De ziekte is onvoorspelbaar en raar. Niemand kan me vertellen waarom juist ik eraan lijd. Een aanval kan worden veroorzaakt door stress, bepaalde soorten eten en helaas ook te veel wijn. Toen ik ziek werd, ontdekte ik dat mijn geest en lichaam één zijn. Als ik verdrietig ben, ben ik ook ziek. Niemand weet wat mijn immuunsysteem mij, de samenleving en de mensen die van me houden in de toekomst zal brengen.

In 2020, een jaar na mijn ziekenhuisopname, stond er in het tijdschrift *Mandag Morgen* een artikel met de titel 'Vrouwen zijn nog steeds een kostenpost voor de samenleving'. Het was een opvolger van de zeven jaar oude hit 'Vrouwen zijn een kostenpost voor de samenleving' van Danmarks Radio uit 2013.

Ik las het artikel in *Mandag Morgen* met veel interesse. De koppen wijken nauwelijks af van die van veel andere artikelen over de economie. Ze worden aangekondigd als objectief, rationeel, onvermijdelijk. Waarde wordt gepresenteerd als het resultaat van een rekensom. Als een vraag met een eenvoudig antwoord. Wie is het niet eens met het feit dat vrouwen een soort bloedzuigers van de staatskas zijn?

In het artikel werd uitgelegd dat de cijfers afkomstig waren van het Deense ministerie van Financiën. De waarde van de

bijdrage van vrouwen was berekend aan de hand van hun gezamenlijke belastingafgiften, die lager waren dan die van mannen. Ze kregen meer dan ze gaven, stond er. Vrouwen gingen vaker met zwangerschapsverlof, waren vaker thuis bij de kinderen en hadden over het algemeen slechtbetaalde banen in de publieke sector. Veel vrouwen werkten ook nog steeds in deeltijd. Ze baarden vaak en bevallingen zijn duur. Denemarken zou rijker zijn als vrouwenlevens meer op die van mannen leken, concludeerden economische experts.

Vrouwen spendeerden veel te veel tijd aan het zorgen voor anderen en dat deden ze voor geld, maar ook voor niets. De mensen die ik in het Bispebjerg-ziekenhuis had leren kennen, vormden dus een groot deel van het probleem. Ze waren een kostenpost, omdat ze hun tijd gebruikt hadden om mij een meevaller te geven. Het werk dat ze deden, creëerde blijkbaar geen zichtbare waarde. Dat verbaasde me. Die mensen hadden mijn leven gered.

Ik vroeg me af hoe waarde voor de samenleving werd bepaald. Ik kon me maar tot één plek wenden: de economische wetenschap.

Economie is de moedertaal van de politiek, het is de taal van de macht. Geen enkele manier van denken komt ook maar een beetje in de buurt van de invloed die economische gereedschappen hebben. Iets waarvoor 'geld beschikbaar' is, is hetzelfde als iets wat 'mogelijk' is. Vaak hebben we het over 'de economie' als we de samenleving bedoelen.

Net als in de koppen over de kosten van vrouwen voor de samenleving wordt de economische discussie vaak gepresenteerd als iets eenvoudigs. Ik denk dat veel mensen het idee hebben dat er ergens op een kantoor mensen zitten die zonder aarzelen ja of nee kunnen antwoorden op de vraag of er geld is om meer ziekenhuizen te bouwen of om ons meer

vrije tijd te geven. Het is niet zo vreemd dat we dat denken. Samen met de media, die dol zijn op ja/nee-antwoorden, en een stuk of wat zeer officieel uitzijnde grafieken wordt ons wijsgemaakt dat economie een exacte wetenschap is waar bijzonder weinig intern debat wordt gevoerd. Het zal veel mensen dan ook verbazen dat economen het oneens zijn over de vraag wat geld is, wat een bank doet, wat productiviteit betekent en wat inflatie inhoudt. In mijn onderzoek naar de economie is het zelfs lastig gebleken om ook maar iets te vinden waarover economen het wel met elkaar eens zijn. Twee van de bekendste economen ter wereld, Paul Krugman en Gregory Mankiw, zijn het al oneens over fundamentele kwesties zoals de vraag of zeer rijke mensen al hun geld verdienen. Elke dag is er onenigheid over het verleden, het heden en de toekomst.

Dat is een prima debat, vind ik. Het hoort bij een sociale wetenschap die mensen en hun gedrag bestudeert.

Toch krijgen burgers in de publieke discussie constant eenduidige economische antwoorden voorgeschoteld en wordt er gedaan alsof al die onenigheid niet bestaat.

De reden daarvoor is dat een bepaalde economische denkwijze alle andere denkwijzen overheerst. Die domineert publieke instanties, organen als de EU en de pers. Dat blijkt uit het feit dat deze denkwijze conclusies kan presenteren zonder aan te hoeven tonen welke aannames over mensen, de samenleving en rechtvaardigheid er zijn gebruikt. Die zien we bijna nooit.

Ik heb ervoor gekozen om deze vorm van economie de gevestigde economie te noemen.

Econome Joan Robinson heeft ooit gezegd: 'Het doel van het bestuderen van de economie is niet om pasklare antwoorden te krijgen op economische vraagstukken, het is om te leren hoe je kunt voorkomen dat je voor de gek gehouden wordt door economen.' Heel veel mensen worden elke dag

voor de gek gehouden door gevestigde economen. Zelfs premiers, journalisten en topambtenaren. Zelfs economen.

Een gevecht over de waarheid

De eerste reden dat we een gevestigde economische denkwijze (en duizenden niet-gevestigde) hebben, is natuurlijk omdat het economische debat een machtsstrijd is. Econoom Paul Samuelson heeft ooit gezegd dat het hem niet uitmaakte wie de wetten in een land schreef, als hij maar de leerboeken voor de economie mocht schrijven. Het was een bijzonder slimme opmerking. De wetenschap die definieert wat waarde heeft, is een wetenschap die de toekomst vormgeeft. Daarom hebben veel mensen in de loop van de geschiedenis gevochten om ervoor te zorgen dat juist hun economische analyse voor waar werd aangenomen.

De tweede reden is dat er in de politiek een grote behoefte bestaat aan nauwkeurige antwoorden. Dat heeft ervoor gezorgd dat niet-gevestigde vormen van economie er ontzettend moeilijk tussen komen, want als er eenmaal een verhaal en een antwoord zijn, wordt het lastig om daar vraagtekens bij te zetten. Een politicus doet het allerliefst uitspraken als: 'Mijn voorstel zal 3500 nieuwe banen opleveren!' Of: 'Dankzij mijn voorstel zal de staat 22 miljoen besparen!' Zulke uitspraken boezemen vertrouwen in, zowel bij de burgers als bij de politicus zelf. De toekomst kan soms best eng zijn en die cijfers zeggen: we hebben alles onder controle. Het juiste politieke besluit is slechts een rekenmachine van ons verwijderd. De gevestigde economie weet alle antwoorden als nauwkeurig en wetenschappelijk te presenteren.

Maar het is nepdeskundigheid. Niemand weet wat er in 2030 zal gebeuren. De meeste economen weten niet eens wat er

over twee maanden zal gebeuren. In een poging om zekerheid en precies beleid te bieden zijn er publieke instituten opgezet die als taak hebben om te vertellen wat een politiek voorstel zal 'kosten' en welke 'gevolgen' het zal hebben. Deze instituten gebruiken economische modellen en theorieën gebaseerd op de mening van de gevestigde economie over hoe waarde in de samenleving moet worden gemeten. Deze modellen zijn nogal een aartsvijand van mij.

In deze modellen is de samenleving in een formule gepropt, het hele leven is wiskunde geworden. En het getal dat gebruikt wordt om waarde te meten, wordt prijzen genoemd. Een voorbeeld van de macht van prijzen is de relatie van de modellen tot de natuur. Toen in Denemarken werd besloten om de waarde van de natuur te meten door individuele prijskaartjes aan natuurlijke hulpbronnen te hangen, zei econoom Peter Birch Sørensen: 'Veel mensen vinden het om begrijpelijke redenen nogal merkwaardig om bijvoorbeeld de prijs van een merellied te bepalen. Maar als we dat niet doen, dan lopen we het risico dat belangrijke milieuwaarden in het politieke proces ondersneeuwen.' Daarin had hij groot gelijk: de prijs die aan iets wordt toegekend, heeft namelijk zeer grote gevolgen voor de prioriteit die dit iets in de politiek krijgt. En als het lastig is om de prijs te bepalen voor dingen – merels, zorg, gezinnen, kunst en rust –, dan lopen die dingen in de wiskunde van de overheid grote risico's.

Als alles een prijs krijgt, ontstaat er een hiërarchie. Helemaal onderaan staat hetgeen waarvan de waarde het lastigst te bepalen is. Wat overigens niet betekent dat het zonder waarde is – het wordt gewoon zo behandeld in de professionele politiek en het debat. Zoals Peter Birch Sørensen (hij weer!) in 2004 schreef, is er dus sprake van 'een constante impliciete waardebeoordeling' als de gevestigde economie wordt gebruikt om besluiten te nemen in het politieke systeem, 'ook als er bijvoorbeeld wordt geweigerd om impliciet stelling te

nemen tegen waarde.' Als iets geen prijs heeft, wordt de prijs nul. Alles moet de moedertaal van de politiek spreken: de gevestigde economie.

De methodes die economen hebben ontwikkeld, hebben hun macht zonder weerga gegeven. Niemand twijfelt eraan dat economie de machtigste wetenschap in de moderne politiek is, wat er ook moet worden geanalyseerd. Wie voelt zich niet aangetrokken tot de droom over een wetenschap die met zoveel autoriteit kan praten over zulke verschillende dingen als ouderenzorg en Mærsk? Het antwoord van economen op de taken en vragen die politici hun stellen, wordt gepresenteerd als een neutraal oordeel. Overal op de wereld staan kantoren van ministeries van Financiën en economische adviesraden, maar over sociologische of antropologische adviesraden hoor je zelden. Sociologen Marion Fourcade, Etienne Ollion en Yann Algan, die de macht van economen onderzoeken, hebben het 'de superioriteit van economen' genoemd. Deze term heeft twee betekenissen: het is waar dat hun macht groter is dan die van andere sociale wetenschappers, maar deze macht heeft hun ook een omvangrijk 'zelfvertrouwen' gegeven als het gaat over het doen van uitspraken over politiek en de gevolgen daarvan – een zelfvertrouwen dat af en toe de neiging heeft te overstromen.

Als je in de krant leest dat iets de staat 'geld kost', is dat getal meestal afkomstig van die kantoren. Er worden maar heel zelden echt vraagtekens gezet bij de berekeningen en conclusies – in elk geval in het openbaar.

Dit boek vertelt hoe het gekomen is dat de modellen op die kantoren naar de mens en de samenleving kijken zoals ze nu doen. De nadruk ligt op de denkpatronen in Europa en Amerika. Daar is een reden voor. De machtigste economische ideeën hebben zich van daaruit zo'n beetje over de hele wereld

verspreid. Om mee te mogen doen met de EU, de VN, de Wereldbank en het Internationaal Monetair Fonds (IMF) moet je vaak de gevestigde economische ideeën over staatshuishoudkunde volgen. Filosoof Olúfẹ́mi O. Táíwò en historicus Michael Franczak hebben verscheidene beslissingsprocessen van deze organen een direct gevolg van de koloniale geschiedenis genoemd. En dan is er uiteraard nog het stilzwijgende gentleman's agreement dat de leider van het IMF altijd een Europeaan moet zijn en de leider van de Wereldbank altijd een Amerikaan.

Om de wereld te begrijpen moet je begrijpen hoe de machtigste mensen op aarde denken.

Op universiteiten komen naast de gevestigde economie talloze andere economische ideeën aan bod en veel hiervan worden in dit boek gepresenteerd. Maar tot grote frustratie van al die interessante economen die alternatieve visies en methodes opperen, is hun invloed op de daadwerkelijke inrichting van de samenleving vaak extreem beperkt. Zoals econome Diane Coyle schrijft in haar boek *Of Cogs and Monsters* is er altijd een vertraging tussen wat aan de universiteiten wordt gedoceerd en hetgeen daadwerkelijk in de praktijk wordt gebruikt. De 'oude' ideeën die hier worden gepresenteerd kunnen bijna niet worden losgelaten omdat zonder deze ideeën veel economische modellen niet kunnen functioneren. Het idee van het mechanische, eenvoudige individu dat wordt gedreven door eigen belangen, een idee dat in de verlichting ontstond, zorgt ervoor dat de economie van nu toekomstvoorspellingen kan doen, die op natuurwetenschap lijken. Als er een spaak in die machine wordt gestoken, valt praktisch het hele ding uit elkaar.

In 2000 verkondigde econoom Edward Lazear vol trots dat de economie (in tegenstelling tot andere maatschappelijke

en sociale wetenschappen) 'zuivere wetenschap' was en daardoor hadden de methodes ervan een 'imperialistische macht', die territoria was 'binnengedrongen' waarvan tot voor kort werd gedacht dat er geen geschikte methodes voor waren. Ik ben het grotendeels met hem eens, maar ik weet niet of ik er wel zo trots op zou zijn.

Metten is leven

De belangrijkste visie binnen het feminisme is dat de mensen en activiteiten die de hoogste status in de samenleving hebben deze plek niet krijgen op grond van neutrale, rechtvaardige processen. Je moet altijd heel goed kijken om te begrijpen waarom sommige mensen worden geprezen en anderen gekleineerd, waarom sommige mensen goed betaald krijgen en anderen slecht. Het is geschiedkundig en maatschappelijk detectivewerk en je brengt vaak geweld, dwang en onderdrukking aan het licht die voorheen onzichtbaar waren.

Hiërarchieën lijken in de tijd waarin ze voorkomen bijna altijd vanzelfsprekend.

Daardoor was het in eerste instantie heel tof dat een groep verlichtingsdenkers in de achttiende eeuw zo benieuwd was of ze op een logische en rationele manier een samenleving konden bouwen, eentje die niet was gebaseerd op aristocratie, koningen en erfopvolging. Ze wilden een precieze natuurwetenschap ontwikkelen, maar dan voor mensen. Net als een tikkend uurwerk stond alles op de wereld op een mechanische manier met elkaar in verband, ze moesten alleen nog éven achterhalen hoe. Dat is in de basis het project in menige economie dat tot aan de dag van vandaag doorloopt.

De Europese ideeëgeschiedenis voelde zich heel begrijpelijk altijd aangetrokken tot de voorstelling van een wetenschap die met rationaliteit oorlogen, geweld en conflicten kon te-

gengaan en menselijke chaos kon vervangen door wiskundige systemen. Natuur- en scheikunde, die de wereld met getallen konden beschrijven en meten, hebben altijd een hoge status gehad. Dat was echte wetenschap.

Daarom werd er in de tweede helft van de achttiende eeuw naar inspiratie gezocht in de wiskunde en mechanica toen er van economie een natuurwetenschap gemaakt moest worden. De discipline die voorheen 'politieke economie' werd genoemd, werd vanaf dat moment nog slechts aangeduid met de term 'economie'. Nu zouden de mens en zijn sociale gedrag uitgeschreven worden in formules, en economisch denken zou over de andere sociale wetenschappen heersen.

Het resultaat was de 'marginalistische revolutie', waarbij prijzen werden veranderd in getallen waarmee de wereld en haar waarden werden gemeten. Het marginalisme stond aan de basis van de gevestigde micro-economie, de machtigste theorie over de menselijke psychologie: waarom koopt iemand het een en niet het ander, waarom werkt iemand, waarom neemt hij vrij, waarom investeert iemand wel of juist niet ergens in? Het zou een keerpunt blijken te zijn. Alles zonder een prijs en de menselijke relaties die niet volgens de mechanische principes verliepen, werden door de theorieën genegeerd.

Deze ontwikkeling onderzoek ik in het eerste deel van dit boek, dat gaat over de filosofen uit de zeventiende eeuw en daarna, die de hele menselijke visie op wie we zijn fundamenteel veranderden. En daarmee ook wat het betekent om een waardevolle burger te zijn en een waardevol leven te leiden.

In de jaren 1970 waren veel economen van mening dat macro-economie, de studie van economische systemen als geheel, voorheen een politieke en geschiedkundige aangelegenheid,

wiskundiger en theoretischer moest worden. Ze eisten dat micro-economische fundamente de basis van de macro-economie vormden: mechanische mensen, mechanische samenleving. En dat is hun gelukt. Maar de manier waarop we tegenwoordig naar economie kijken, is daardoor niet neutraal geworden. Integendeel, die economie bouwt op weglatingen, aannames en waardeoordelen die zelden aandacht krijgen. Een theorie over hoe de samenleving is, kan heel makkelijk in een gebod veranderen over hoe de samenleving hoort te zijn.

In dit boek worden we geconfronteerd met een mysterie: in een tijd met onbeschrijfelijke welvaart maakt de samenleving iets door wat experts een 'zorgcrisis' hebben gedoopt. Er worden records gebroken als het gaat om slechte mentale gezondheid en eenzaamheid, er zijn grote problemen om mensen te vinden die in de zorg willen werken, gezinnen zijn gestrest en overbelast. Er zijn nog nooit zoveel technologie en hulpmiddelen beschikbaar geweest en toch worden burgers overal ter wereld gewaarschuwd voor bezuinigingen op publieke zorg en onderwijs. Wat is er aan de hand?

Waarom feministische economie?

Feministische economie heeft iets wat reproductie wordt genoemd als uitgangspunt: alle betaalde en onbetaalde activiteiten die nodig zijn om mensen lichamelijk en geestelijk gezond, vitaal, tevreden en in leven te houden. In dit boek worden die activiteiten ruim gedefinieerd. Het is alles van de basisschool tot het troosten van een vriend die net door een geliefde is gedumpt. Het kan alles omvatten waarbij minimaal twee mensen samen iets creëren wat een bijdrage levert aan alles waardoor de een of de ander mentaal of lichamelijk gezonder, vitaler, tevredener wordt en in leven blijft. Ik gebruik de woorden 'reproductie' en 'zorg' voor deze activiteiten (en af en toe 'verzorging').